

Najčešća je sintaktička služba ovakvog prezenta izricanje prošlosti i svagdašnjosti:

a) pripovjedački prezent:

I vidi se sjaj cigarete. (TD, 256)

te se čuju bisernice, basovi i berde ... (SFK, 367)

b) svevremenski prezent:

I takvim se metodama satire ta prokleta zagorska puntarska krv. (KUDN, 164)

Kad se hodni transport sprema, puške se napadno krađu. (TD, 192)

Pa zar se tako nosi puška u rojnoj pruži? (KUDN, 49)

Nešto se rjeđe tim prezentom izriče budućnost. S relativnim futurskim značenjem dolazi uglavnom u zavisnim rečenicama:

Još samo dok se razdijeli cvibak, idemo, stari! (DJ, 307)

Ima i primjera za prezent koji u zavisnoj rečenici ima imperativno značenje: *i tako je izdao zapovijed da se fronta drži. (BBL, 36)*

traže da se Svetec otkrije ... (SFK, 335-336)

U perfektu je ova konstrukcija za izricanje pasivnog stanja najčešće onda kada su i aktivni predikati u kontekstu u tom glagolskom obliku:

Brenčao je telefon, isplaćivao se novac, fasovala se municija i dvopek i rum ... (TD, 324)

nije više bilo zastava ni cvijeća, nego se prevaljivali kotlovi s gulašem ... (BBL, 23)

Ostali glagolski oblici vrlo su rijetki:

futur: *Uzet će se zastave crvene ... (SFK, 370)*

kondicional: *Treba tu osobita metoda, da bi se išibali ovi klonuli živci ... (Svršit će se.)*

IZVEDENICE SA SUFIKSIMA ZA TVORBU MJESNIH IMENICA

Stanko Žepić

(Svršetak)

Sufiks -(l)je

Tvorbe s ovim sufiksom interesantne su iz razloga što je za tvorbu nomina loci osnova koja se nominalizira sintagma sastavljena od prijedloga i imenica, tako da je rezultat složenica¹¹ sa značenjem

¹¹ Njemačka gramatika govori u takvom slučaju o »Zusammenbildung«, a ne o »Zusammensetzung«: »... Fälle, wo bloße (syntaktische) Wortverbindungen, die für sich noch nicht als Zusammensetzungen betrachtet oder empfunden werden, zur Grundlage von Ableitungen gemacht sind, z. B. ... Außerachtlassung ...« (»... slučajevi gdje riječi koje su samo (sintaktički) povezane u sklopove, a mi ih još ne možemo smatrati složenicama ili ih ne osjećamo kao složenice, postaju osnovom za tvorbu izvedenica, npr. ... Außerachtlassung ...«), Henzen: *Deutsche Wortbildung*, Tübingen 1957, str. 237.

1. »područje A_{prijedlog} B_{imenica}«: (A i B su prvi i drugi član složenice): *pri-morje* = 'područje pri moru', *zagorje* = 'područje za gorama', *međurječje* = 'područje među rijekama'. Ovamo se po tvorbi mogu još pribrojiti riječi *uzglavlje*, *naručje*, *poprsje*, *nadstroplje*, *područje*, *zaleđe* itd. koje su, međutim, većim dijelom idiomatizirane i ne mogu se više interpretirati kao pripadnici ove semantičke potklase.

Mnogo su brojnije tvorbe s ovim sufiksom koje označuju zbirne imenice, a mogu se semantički interpretirati kao

2. »mnogo A_{imenica}«: *drvlje* = 'mnogo drva', *kamenje* = 'mnogo kamenova', *šiblje* = 'mnogo šiba' itd. Koje su imenice sposobne da služe kao osnova kolektivnih tvorbi teško je odrediti. Osnovni je uvjet da označuje konkretni brojni predmet. Zbog toga npr. imenice *voda*, *pjesak*, *mlijeko* itd. ne mogu postati kolektivne imenice jer nisu brojive, imenice kao *trava* kojima je već osnovno značenje kolektivno.

3. Treća važna potklasa sa sufiksom *-je* jesu apstraktne imenice izvedene od pridjeva: *zdravlje*, *obilje*, *veselje*, *milosrđe* itd. I za ovu je grupu teško odrediti koji su pridjevi osnova izvedenih tvorbi. Po kakvim se pravilima raspodjele izvode apstraktne imenice na *-ost*, *-oća*, *-ilo* i *-(l)je*, npr. *sljepilo*, *ludost*, *skupoća*, *zdravlje*? Neka jeziku imanentna pravila postoje, jer su klase pridjeva s obzirom na tvorbu apstraktnih imenica strogo odijeljene. Samo od nekih istih osnova moguće su dvije različite tvorbe, npr. *ludilo* : *ludost*, *sljepilo* : *sljepoća*, a tu opet postoje stanovite razlike u značenju. Isti je problem naći pravila i za tvorbu kolektivnih imenica od kojih je jedna mogućnost ovdje spomenuta, 2. semantička potklasa izvedenica na *-(l)je*.

Sve tvorbe sa sufiksom *-(l)je* među sobom se dobro mogu razlikovati po grupama, jer svaka potklasa ima osim drugog značenja i drugu osnovu od koje se izvodi.

S u f i k s *-njak*

Velika grupa tvorbi s ovim sufiksom ima kao osnovu imena biljaka i životinja, dok izvedenice označuju mjesto gdje tih biljaka i životinja ima:

1. a) »mjesto gdje žive A_{imenica} u plur.«: *ribnjak* = 'mjesto gdje žive ribe', *mravinjak* = 'mjesto gdje žive mravi', *žabnjak*, *osinjak*, *golubinjak*, *zverinjak* itd.

1. b) »mjesto gdje rastu A_{imenica} u plur.«: *povrtnjak* = 'mjesto gdje raste povrće', *ružičnjak* = 'mjesto gdje rastu ruže', *cvjetnjak*, *kupinjak*, *jagodnjak* itd.

Vjerojatno je da se i u ovoj potklasi broj članova može povećati novim tvorbama, dakle da je sufiks *-njak* produktivan. Usporedbom tvorbi na *-ik* i *-njak* može se ustanoviti kako su klase osnovnih imenica iz kojih se tvore nomina lōci sadržajno odijeljene: sa sufiksom *-ik* proširuje se klasa imenica koje označuju drveće, sa sufiksom *-njak* klasa imenica koje označuju biljke niskog rasta. Iste osnove u obje derivacije čini se da su vrlo rijetke (*maslinik* : *maslinjak*).

Druga velika grupa okuplja tvorbe koje su izvedene od pridjeva na *-an* i *-en*, tako da se zapravo radi o sufiksu *-jak*, a ne *-njak*. Međutim, sa stajališta sinkronije opravdano je tvorbe na *-en*, odnosno *-an* + *jak* promatrati kao izvedenice sa sufiksom *-njak*, jer *-jak* kao samostalan sufiks u tom obliku gotovo da i ne tvori novih riječi, već se uvijek pod utjecajem završetka osnovnog morfema glasovno mijenja. Iz toga razloga sufiks *-jak* nije nosilac posebnog »značenja« i nećemo ga smatrati samostalnim nastavkom, već ćemo ga pribrojiti ostalim tvorbama sa sufiksom *-njak*. Izvedenice sa sufiksom *-njak* kojih je osnova pridjev znače

2. »čovjek koji je A_{pridjev} : *sebičnjak* = 'čovjek koji je sebičan', *stručnjak* = 'čovjek koji je stručan', *učenjak*, *prepredenjak*, *pokvarenjak*, *zanesenjak* itd. I ovdje se odmah nameće usporedba s tvorbama na *-ik* koje imaju istu semantičku interpretaciju (*jadnik*, *bijednik*, *mučenik* itd.). Čini se da je klasa pridjeva (kao i pasivnih participa) koji se proširuju sufiksom *-njak* karakterizirana značenjem stanovite pozitivne ili negativne karakterne osobine (što se za pridjeve *učen* i *stručan* mora dakako shvatiti *cum grano salis*): *pošten* → *poštenjak*, *sebičan* → *sebičnjak*, *pokvaren* → *pokvarenjak*, dok su tvorbe sa sufiksom *-ik* izvedene od pridjeva i participa koji te semantičke karakteristike nemaju: *osiguran* → *osiguranik*, *jadan* → *jadnik*, *sretan* → *sretnik*, *mučen* → *mučenik* itd. Dakako, to je samo pokušaj da se interpretira isti sintaktički ekvivalent dviju glasovno različitih tvorbi i da se ustanovi pravilnost po kojoj se tvore izvedenice sa sufiksom *-njak* i *-ik*.

Ostale tvorbe sa sufiksom *-njak* (u nekim primjerima *-njak* ili *-anjak*) izgleda da nemaju zajedničke semantičke interpretacije. Zajedničko im je samo to da označuju predmete, da se mogu segmentirati na sastavne morfeme i da se svaka tvorba napose ili nekoliko njih zajedno mogu semantički interpretirati: *stolnjak* = 'pokrivalo za stol', *sjevernjak*, *južnjak* itd. = 'sjevorni, južni itd. vjetar', *medenjak* = 'kolač od meda', *bubrežnjak* = 'meso od bubrega', *prstenjak* = 'prst na kojem se nosi prsten', *kukuruznjak* = 'kruh od kukuruza'. Evo još nekoliko primjera bez pokušaja interpretacije: *dimnjak*, *grudnjak*, *jedrenjak*, *kamenjak*, *vilenjak*, *sviječnjak*, *bjelanjak*, *krečnjak*, *očnjak*, *mlačnjak* i dr. Usprkos nemogućnosti da se za ove tvorbe konstruira zajednička apstraktna semantička interpretacija te usprkos činjenici da se ne može ustanoviti koje semantičke karakteristike imaju osnovne imenice iz kojih se ove tvorbe

izvode (što je zajedničko npr. imenicama *dim, grudi, jedro, kamen, oko, med?*), ipak se vidi da je moguće tvoriti nove riječi s tim elementima: riječ *mlačnjak* potpuno je nova tvorba nedavne prošlosti.

Sufiks *-ište*¹²

Mnogobrojne su tvorbe s ovim sufiksom kojima je osnova glagol a značenje mjesto gdje se odvija glagolska radnja:

1. »mjesto za Aglagolska imenica«: *kupalište* = 'mjesto za kupanje', *igralište* = 'mjesto za igranje', *šetalište, odmaralište, prenoćište, spremište, svratište, lovište* itd. Iz navedenih se primjera vidi da se kod jednog dijela ovih tvorbi sufiks *-ište* nadovezuje na osnovu aktivnog participa (*kupal + ište*), kod drugog na prezentsku osnovu (*sprem + ište*). Ta je razlika uvjetovana pripadnošću glagola morfološki različitim glagolskim klasama. Uzme li se infinitiv kao polazni oblik za sve tvorbe izvedene od glagola, onda je jednostavnije i praktičnije odbaciti samo infinitivni nastavak *-ti* i tako dobivenu osnovu smatrati ishodištem svih novih tvorbi, a za sufiks *-ište* pretpostaviti tri alomorfna oblika: *-lište, -ište, -šte*: u prvom slučaju završni glas participa smatrati dijelom sufiksa. Jer, svaki će član jezične zajednice asociirati uz riječ *igralište* infinitiv *igrati se*, a nikako ne particip *igrao, igrala, igralo*. Prema tome će i segmentirati *igra-lište*, a ne *igral-ište*. Za glagole koji ispred infinitivnog nastavka imaju glas *-i-* može se smatrati da se proširuju alomorfom *-šte*, da se ne bi moralo, kako je gore predloženo, baratati s različitim glagolskim osnovama ovisnim o pripadnosti glagola različitim morfološkim glagolskim razredima.

Za grupu tvorbi sa sufiksom *-ište* kojima je osnova glagol teško je odrediti koji su glagoli sposobni da budu ishodište novih tvorbi. Pretežni dio glagolskih tvorbi sa sufiksom *-ište* označuje otvoreni prostor na kojem se odvija glagolska radnja (*gradilište, radilište, sidrište, parkiralište, šetalište* itd.). Samo mali broj može označavati i zatvoreni prostor (*sklonište, glumište, kazalište* itd.). Koje klase glagola (i morfološki i po značenju) mogu tvoriti izvedenice na *-ište* ne može se odrediti na osnovu ove značenjske karakteristike (radnja koja se zbiva na otvorenom prostoru). Ali posve je sigurno da je sufiks *-ište*, upotrebljen za proširenje glagolskih osnova, produktivan (riječ *parkiralište* nova je tvorba automobilske doba).

Ostale tvorbe sa sufiksom *-ište* imaju za osnovu imenice. Te tvorbe mogu se podijeliti u ove različite semantičke potklase:

2. »držak Aimenica u gen.« gdje je osnova imenica koja označuje neko oruđe: *grablište* = 'držak grabalja', *kosište* = 'držak kose', *sjekirište* = 'držak sjekire' itd. Očito je da u ovom slučaju klasa imenica od kojih se izvode nove

¹² Tvorbe na *-ište* i *-nica* te njihove njemačke ekvivalente obrađuje članak S. Žepić: *Zum Verhältnis von Komposition und Derivation*, *Linguistische Berichte* 5, 1970, str. 25-33.

tvorbe nije velika, ograničena je na nekoliko imena oruđa, a budući da nije vjerojatno da će u upotrebu doći kakvo novo oruđe s drškom sigurno je da sufiks *-ište* u ovom slučaju nije produktivan.

3. »mjesto gdje je bio A_{imenica} «: *crkvište* = 'mjesto gdje je bila crkva', *kukuruzište* = 'mjesto gdje je bio kukuruz', *vodeničište* = 'mjesto gdje je bila vodenica' itd. I u ovom slučaju broj tvorbi ograničen je na samo mali broj osnovnih imenica, imena biljaka koje se uzgajaju na selu (*zob, lubenica, pšenica, repica* itd.) kao i onih riječi koje su za selo važne (*crkva, grob, vodenica*). Broj ovih tvorbi također se ne može povećati novim riječima.

4. »mjesto gdje X_{glagol} A_{imenica} « (A je osnovna imenica, X glagol pomoću kojeg se konstruira odgovarajući sintaktički ekvivalent): *brčište* = 'mjesto gdje rastu brkovi', *sajmište* = 'mjesto gdje se održava sajam', *stubište* = 'mjesto gdje se nalaze stube', *ognjište* = 'mjesto gdje gori oganj' itd. I ova semantička potklasa čini se da nije više produktivna.

Osim navedenih tvorbi postoji još nekoliko primjera koji se ne mogu više interpretirati kao izvedenice istog značenja: *dvorište, sirište, ljudište*¹³, *suknište* itd.

Sufiks *-nica*

Tvorbe sa sufiksom *-nica* također su vrlo brojne. Osnova im je imenica ili glagol. Ustanoviti se mogu ove različite semantičke potklase:

1. »prostorija gdje X_{glagol} A_{imenica} «: *knjižnica* = 'prostorija gdje se čitaju (i posuđuju) knjige', *grobница* = 'prostorija gdje se nalazi grob', *sudnica, konjušnica, kovačnica* itd. Za razliku od tvorbi na *-ište* koje gotovo bez izuzetka označuju otvoreni prostor tvorbe na *-nica* označuju zatvoreni prostor u kojem se nešto nalazi ili se nešto zbiva.

Brojnije su tvorbe kojima je osnova glagol koji se u izvedenici pojavljuje u obliku aktivnog participa, dok je značenje tvorbe:

2. »prostorija za $A_{\text{glagolska imenica}}$ «: *kupaonica* = 'prostorija za kupanje', *blagovaonica* = 'prostorija za blagovanje', *čekaonica* = 'prostorija za čekanje', *svlačionica* = 'prostorija za svlačenje' itd. I u ovom je slučaju jednostavnije segmentirati *čeka-onica*, a ne *čekaon-nica*, jer se može opet rekurirati na glagolsku osnovu u prezentu, a ne na dva različita glagolska oblika, dok se završetak participijalne osnove može smatrati dijelom sufiksa. Tako opet dobivamo dva alomorfa: sufiks *-nica* nakon imenskih osnova i sufiks *-onica* nakon glagolskih osnova.

Nekoliko istih glagola tvori izvedenice sa sufiksima *-lište* i *-onica* s opozicijom u značenju otvoreni prostor : zatvoreni prostor na kojem se zbiva glagol-

¹³ Stevanović navodi kao posebnu grupu augmentative na *-ište* (op. cit. str. 565). Te su tvorbe, međutim, vrlo rijetke i u hrvatskoj varijanti neuobičajene.

ska radnja: *kupaonica* – *kupalište*, *radionica* – *radilište*, *gombaonica* – *gomba-
lište*, *vježbaonica* – *vježbalište*, *čistionica* – *čistilište* (!) itd. I za ovu grupu
izvedenica teško je odrediti koji su glagoli sposobni da budu ishodište novih
tvorbi.

Jedna manja grupa glagolskih izvedenica sa sufiksom *-onica* označuje

3. »naprava za $A_{\text{glagolska imenica}}$ «: *kadionica*, *krstionica*, *škropionica*, *ribaoni-
ca*, *palionica* itd. = 'naprava za kađenje, škropljenje, ribanje' itd. Ove su
tvorbe većim dijelom uobičajene u srpskoj varijanti, dok su u hrvatskoj u
upotrebi drugačije izvedenice (*pljuvaonica* : *pljuvačnica*, *ribaonica* : *ribež*,
hladionica : *hladnjak* itd.). I ova grupa tvorbi izgleda da se ne može povećati
novim tvorbama.

Sažmemo li gore provedenu analizu (koja ne pretendira da bude iscrpna, a
niti može biti iscrpna u okviru ovako kratkog članka), možemo rezultate pri-
kazati tabelarno, uzimajući za osnovu glasovnu različitost tvorbi:

Sufiks	Semantička interpretacija	Primjer
-ana	1. »zatvoreni prostor gdje X_{glagol} A_{imenica} «	kavana
-ara	1. »mjesto gdje X_{glagol} A_{imenica} « 2. » X_{imenica} za A_{imenica} « » X_{imenica} od A_{imenica} « 3. »kućica od A_{imenica} « 4. »žena koja A_{glagol} 3. lice prez.« 5. biljke 6. životinje	mljekara klobučara mekinjara brvnara gatara ludara paklara
-ik	1. »mjesto gdje rastu A_{imenica} u plur.« 2. »čovjek koji je $A_{\text{part. pas.}}$ « 3. predmeti	borik ranjenik plamenik
-nik	1. »mjesto za $A_{\text{glagolska imenica}}$ « 2. »čovjek koji A_{glagol} 3. lice prez.« »čovjek koji X_{glagol} ($Y_{\text{prijedlog}}$) A_{imenica} « 3. predmeti	zimovnik liječnik odbornik rječnik
-lo	1. »mjesto za $A_{\text{glagolska imenica}}$ « 2. »čovjek koji A_{glagol} 3. lice prez.« 3. »naprava za $A_{\text{glagolska imenica}}$ « 4. apstraktne imenice izvedene od pridjeva	pojilo škrabalo računalo ludilo
-(l)je	1. »područje $A_{\text{prijedlog}}$ B_{imenica} « 2. »mnogo A_{imenica} « 3. apstraktne imenice izvedene od pridjeva	primorje drvlje zdravlje

Sufiks	Semantička interpretacija	Primjer
-njak	1. »mjesto gdje žive A _{imenica} u plur.« »mjesto gdje rastu A _{imenica} u plur.« 2. »čovjek koji je A _{pridjev} « 3. predmeti	ribnjak cvjetnjak sebičnjak dimnjak
-ište	1. »mjesto za A _{glagolska imenica} « 2. »držak A _{imenica} u gen.« 3. »mjesto gdje je bio A _{imenica} « 4. »mjesto gdje X _{glagol} A _{imenica} « 5. ostale tvorbe	kupalište grablište crkvište sajmište sirište
-nica	1. »prostorija gdje X _{glagol} A _{imenica} « 2. »prostorija za A _{glagolska imenica} « 3. »naprava za A _{glagolska imenica} «	knjižnica kupaonica kadionica

Ta nam tabela ne daje još nikakav pregled složenosti rječnika. Potrebno je, kako je u uvodu napomenuto, tvorbe prikazati prema njihovoj semantičkoj pripadnosti pojedinim semantičkim klasama. Tek nam takav pregled može dati sliku strukture rječnika koja je od jezika do jezika različita, ne samo po tome što neki jezici imaju veće mogućnosti tvorbe novih riječi slaganjem, a drugi opet izvođenjem, već i po tome što je strukturiranost rječnika unutar izvođenja i unutar slaganja od jezika do jezika različita. Ne moramo, da to pokažemo, uspoređivati manje ili više srodne jezike (hrvatskim nomina loci sa sufiksima *-lište* i *-onica* odgovaraju npr. u njemačkom jeziku složenice kojima je prvi član glagolska osnova, a drugi član imenica koja znači otvoreni, odnosno zatvoreni prostor: *kupalište* = *Badeort*, *kupaonica* = *Badezimmer*, dakle značenje hrvatskog sufiksa eksplicirano je u površinskoj strukturi njemačke tvorbe); dovoljno je da pokažemo različitu strukturiranost rječnika unutar različitih književnih tipova jednog jezika (što je dotaknuto i u ovom članku).

Sažmemo li rezultate analize po sadržajnim kriterijima, dobivamo ovakav pregled:

Semantička interpretacija	Sufiks	Primjer
I. Nomina loci		
1. »mjesto gdje X _{glagol} A _{imenica} «	-ara -ište	mljekara sajmište
2. »prostorija gdje X _{glagol} A _{imenica} «	-nica -ana	knjižnica kavana

Semantička interpretacija	Sufiks	Primjer
3. »mjesto gdje rastu A _{imenica} u plur.«	-ik -njak	borik cvjetnjak
4. »mjesto gdje žive A _{imenica} u plur.«	-njak -nik	ribnjak zimovnik
5. »mjesto za A _{glagolska imenica} «	-lo -lište	pojilo kupalište
6. »prostorija za A _{glagolska imenica} «	-onica	kupaonica
7. »mjesto gdje je bio A _{imenica} «	-ište	crkvište
8. »područje A _{prijedlog} B _{imenica} «	-(l)je	primorje

II. Nomina instrumenti i ostale tvorbe koje označuju predmete

1. a) »X _{imenica} za A _{imenica} «	-ara	klobučara
b) »X _{imenica} od A _{imenica} «	-ara	mekinjara
2. »kućica od A _{imenica} «	-ara	brvnara
3. »naprava za A _{glagolska imenica} «	-lo -onica	računalo kadionica
4. »držak A _{imenica} u gen.«	-ište	grabljiste
5. predmeti	-ik -nik -njak	plamenik rječnik dimnjak

III. Nomina agentis i ostale tvorbe kojima je sintaktički ekvivalent sintagma s imenicom »čovjek«

1. »žena koja A _{glagol} 3. lice prez.«	-are	gatara
2. »čovjek koji je A _{part. pas.} (pridjev)«	-ik -njak	ranjenik sebičnjak
3. »čovjek koji A _{glagol} 3. lice prez.«	-nik -lo	liječnik škrabalo
4. »čovjek koji X _{glagol} (Y _{prijedlog}) A _{imenica} «	-nik	odbornik

IV. Apstraktne imenice izvedene od pridjeva

-ilo	ludilo
-(l)je	zdravlje

V. Kolektivne imenice

1. »mnogo A _{imenica} «	-(l)je	drvlje
----------------------------------	--------	--------

Ostale grupe nađene u materijalu (sufiks *-ara* tvorbe 5 i 6, sufiks *-ište* 5) nisu navedene u ovoj tabeli zbog toga što se ne uklapaju ni u jednu od konstruiranih semantičkih klasa.¹⁴

Ovaj prikaz je pokazao kako se, polazeći od jedne strogo ograničene grupe riječi – nomina loci –, malo pomalo sustavno povećava broj grupa riječi koje ulaze u analizu, a po sadržaju pripadaju drugim semantičkim potklasama i klasama. Dok su nomina loci ovdje prikazana vjerojatno sa svim mogućim tvorbama, dotle su ostale tvorbe (nomina agentis, nomina instrumenti, apstraktne imenice izvedene od pridjeva, kolektivne imenice) samo dotaknute i prikazane s onim tvorbama kojih se sufiksi podudaraju sa sufiksima za izvođenje nomina loci. Dalje ispitivanje rječnika ovim putem dovelo bi nas do iscrpnog prikaza mehanizma za tvorbu svih mogućih semantičkih klasa izvedenica i složenica u hrvatskom jeziku koji otprilike izgleda ovako: klasa riječi s određenim morfološkim i semantičkim karakteristikama + afiks = nova klasa riječi s istom semantičkom interpretacijom, odnosno: jedna klasa riječi s određenim morfološkim i semantičkim karakteristikama + druga klasa riječi = klasa složenica s novim morfološkim i semantičkim karakteristikama. U praksi, dakako, tu analizu nije tako jednostavno provesti, jer nije lako odrediti koje karakteristike mora imati neka klasa riječi da bi mogla biti ishodište za tvorbu stanovite klase izvedenica. Također nije lako provesti analizu svih tvorbi, jer uvijek ostaje stanovit, vjerojatno dosta velik broj riječi koje se ne mogu rastaviti na glasovne i sadržajne elemente.

Deskriptivnu tvorbu riječi, kao dio gramatike hrvatskog jezika, treba očistiti od primjera koji nisu relevantni za prikaz tvorbe riječi današnjeg jezičnog stanja, a koji se prepisuju iz jedne gramatike u drugu (i namjerno su navedeni i u ovom članku da bi se na njih upozorilo). Tako je – ovdje samo kao mali primjer – tvorba *poskuričara* navedena i u Maretića i u Stevanovića, premda njezino značenje već i Maretić mora čitaocu tumačiti, a da i ne govorimo o tome da je danas rijetko tko i razumije. Osim toga, po svjedočanstvu Akademijina rječnika, ta je riječ zabilježena samo u Karadžićevu rječniku i ni u jednom drugom tekstu. Prema tome, takva riječ zaista ne spada u gramatiku suvremenoga jezika.

Svrha je tvorbe riječi kao gramatičke discipline opis mehanizma za proizvodnju i razumijevanje riječi izvedenih iz ograničenog broja osnovnih morfema, odnosno iz osnovnog rječnika. Pojmovi proizvodnja i razumijevanje riječi označuju u biti isti proces promatran u komunikacijskom procesu sad od strane govornika, sad od strane slušaoca, dakle analiza i sinteza kao jedan proces. Ispitivanje tog procesa polazi, iz praktičnih razloga, od empirijske

¹⁴ Semantičke klase konstruirane na osnovu sintaktičkih ekvivalenata ne podudaraju se s uobičajenom podjelom gramatike na nomina agentis, nomina instrumenti, nomina loci itd.

analize jezičnog materijala, sa svrhom da se opiše mehanizam proizvodnje riječi. Zbog toga se nije dovoljno zadovoljiti samo analizom jezične građe, već treba na osnovi analizirane građe ustanoviti pravilnosti koje dopuštaju da se odredi koje se nove, još nezabilježene tvorbe mogu izvesti »u duhu jezika«, dakle po imanentnim pravilima. Tek kad se ta jeziku imanentna pravila za tvorbu novih riječi točno opišu, može se govoriti o produktivnosti ili neproduktivnosti stanovitog tvorbenog elementa. Jer nije lingvistički legitiman postupak govoriti o produktivnosti samo na osnovu činjenice što se u građi našao stanoviti broj istovrsnih tvorbi. Legitimnim se mogu smatrati samo ona lingvistička rješenja koja imaju predikativnu vrijednost. A to je pokušao postignuti u grubim crtama i ovaj članak.

O NEKIM PROBLEMIMA JEZIČNE I OPĆE KULTURE

Ksenija Cek i Edit Martinčić

I

Usprkos opravdanim glasovima jezičnih stručnjaka i kulturnih radnika o potrebi da se njeguje i jača kultura usmenog i pismenog izražavanja, pod utjecajem dinamičnog kretanja tehničkih disciplina u suvremenom društvu, u prvi plan obrazovanja općenito izbijaju znanja iz matematike i prirodnih nauka, tehnike i ekonomije, ali na način kojim takva orijentacija dovodi do zastavljanja bitnih općeobrazovnih sadržaja: tehnicistički odgoj istiskuje humanistički. Otuda proistječe osiromašenje ličnosti većine učenika, naročito u industrijskim i tehničkim školama. Tako je suvremeni sustav obrazovanja, izrađen za potrebe privrede i modernog industrijskog društva, zanemario opću kulturu i njenu osnovnu komponentu – jezičnu kulturu.

Promatranje pismenosti studenata Visoke industrijsko-pedagoške škole u Rijeci na početku studija specifično je i posebno zanimljivo upravo zbog raznolikosti i nehomogenosti njihova nacionalnog, socijalnog i obrazovnog sastava. Moglo bi se čak smionost ustvrditi da je situacija u ovoj školi umanjena slika općeg stanja pismenosti maturanata jugoslavenskih škola drugog stupnja. Naime, VIPŠ je škola jedinstvenog tipa na području SFRJ, odgaja nastavnički kadar za srednje stručne, tehničke škole i gimnazije, pa su za studij zainteresirani pored gimnazijalaca mnogi mladi radnici sa završenim školama raznih tipova i iz raznih krajeva naše zemlje. Otuda je njihova polazna osnova za studij neujednačena.

Srednje stručne i industrijske škole obrazovne sadržaje ostvaruju različito, a postavljene zadatke veoma neujednačeno. Jedan od bitnih razloga za takvo stanje leži u tome što su nastavni programi i planovi kod nas uglavnom okvirnog i orijentacijskog tipa, pa prema tome i neodređeni i uopćeni. Tako kon-